

СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-12-76-41>

УДК 316.4:323.13(=161.2)

Грабовська І.М.¹

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДОМАШНЄ НАСИЛЛЯ ЯК ФАКТОР КОНФЛІКТИЗАЦІЇ СТОСУНКІВ У СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ РОДИНАХ

Анотація. Проаналізована проблема гендерного насилля в українському соціумі у різновиді домашнього насилля. Вказано на актуальність та значимість дослідження даної тематики в контексті конфліктизаційної проблематики. Акцентується увага на тому, що благополучна родина значною мірою залишається стабілізуючим фактором для українського соціуму, мотиватором і захистом від життєвих негараздів для значної частини населення України. Родини, у яких є насилля по відношенню до певних членів, найчастіше – до жінок та дітей, є неблагополучними. У статті наголошено на тому, що родинні конфлікти впливають на рівень внутрішньої конфліктності соціуму, підвищують його нестабільність, є одним із факторів дестабілізації внутрішньої ситуації в Україні та внутрішньої безпеки. Вказано на криміналізацію законодавства із цього питання в Україні, яка відбулася в 2019 р.

Ключові слова: Україна, конфліктизаційна проблематика, гендерне насилля, домашнє насилля, благополучна родина, неблагополучна родина, сімейні конфлікти, гендерна дискримінація, гендерна політика держави.

Grabovska Iryna

Taras Shevchenko National University of Kyiv

DOMESTIC VIOLENCE AS A FACTOR OF CONFLICTING RELATIONSHIPS IN MODERN UKRAINIAN FAMILIES

Summary. The article analyzes the problem of gender violence in the Ukrainian society in its partial form – domestic violence. It indicates the relevance and importance of the study of this topic in the context of conflict issues. The author emphasizes that a prosperous family remains to a large extent a stabilizing factor for the Ukrainian society, a motivator and protection against life problems for a large part of the population of Ukraine. The well-being of a family depends not least on the quality of those relationships that dominate the family. Families with violence against certain members, most often women and children, are disadvantaged. In the article the author emphasizes that family conflicts affect the level of internal conflict of society, increase its instability, and therefore it is one of the factors of destabilization of the internal situation in Ukraine and internal security. The article draws conclusions from the use of statistics and the results of sociological surveys on the real state of affairs with domestic violence in Ukraine. The author analyzes the state of legal support for combating such a shameful phenomenon as domestic violence, points to the criminalization of the legislation on this issue in Ukraine, which occurred in 2019. The problem of domestic violence also applies to men to some extent. After all, about 10% of men who are also victims but victims of domestic tyrant-women cannot be dismissed. The philosophical basis of the approach to gender violence and domestic violence, as a variant of it, is the principle of the importance of preserving each individual human life. Against this background, the fact that 600 women killed in family conflicts are opposed annually against nearly 42 million people in present-day Ukraine is, according to the author, an act of immorality. The article states that public stereotypes still significantly prevent society from realizing the dangers of tolerance of violence in Ukrainian families and conclude that it is necessary to deepen the gender policy of the Ukrainian state in the fight against all forms of discrimination, including domestic violence and gender-based violence as a whole.

Keywords: Ukraine, conflict issues, gender violence, domestic violence, a well-being family, a disadvantaged family, family conflicts, gender discrimination, gender policy of the state.

Постановка проблеми. Актуальність вивчення реального стану справ із розповсюдженням гендерного насилля в українських сучасних родинах в контексті конфліктизаційної проблематики є самоочевидною. Адже істина «міцна сім'я – міцна держава» ще не втратила свого значення. Благополучна родина значною мірою залишається стабілізуючим фактором для українського соціуму, мотиватором і захистом від життєвих негараздів для значної частини населення України. Це доводять, зокрема, чисельні соціологічні опитування, згідно з результатами

яких найпершою суспільною інституцією, якій довіряють сучасні українці, є сім'я [див.: 2; 3].

Благополуччя родини залежить не в останню чергу від якості тих стосунків між її членами, які домінують в сім'ї. Родини, у яких є насилля по відношенню до певних членів, найчастіше – до жінок та дітей, є неблагополучними. Як стверджують експерти з гендерної проблематики, «з кожним роком шокуюча статистика щодо насильства вдома невпинно зростає. У 90% випадків – це насильство чоловіків по відношенню до жінок, і лише 10% повідомлень про насильство

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7416-9541>

в сім'ї доходить до правоохоронних органів» [10]. Є дані, що 1,8 мільйона жінок в Україні страждає від фізичного домашнього насильства [10]. На одному із прес-брифінгів, інформацію про який подавала Віра Нанівська, науковий керівник аналітичного центру «Колегіум Анни Ярославни "Схід"», «Вероніка Мудра розповіла, що із початком військових дій на Сході рівень домашнього насильства суттєво зріс. Тому вкрай важливо заповнити ефективні державні програми реабілітації бійців АТО. «Після початку воєнного конфлікту на Сході рівень домашнього насильства зріс до рівня епідемії, що є одним із факторів дестабілізації внутрішньої ситуації в Україні та внутрішньої безпеки» [1]. І з цим твердженням експертки важко не погодитись.

Сьогодні в Україні проблема домашнього насильства виходить за межі окремої родини. Складовою гендерної політики держави є протидія всім проявам гендерної дискримінації: від сексизму до домашнього насильства. У країні прийнято низку законів, спрямованих на подолання цього ганебного явища. Проте, експерти наголошують: «На сьогодні в Україні відсутній системний державний підхід до реалізації гендерної політики у частині забезпечення гендерної рівності, захисту прав жінок та подолання явища домашнього насильства. Як наслідок, жертвами домашнього насильства щогодини стають мінімум 15 жінок» [1]. До того ж на рівні масової свідомості домашнє насильство все ще в основному сприймається як приватна справа окремої родини. Вважається, що сторонні не повинні вмішуватись у з'ясування стосунків між жінкою та чоловіком, якщо у них є окрема сім'я.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика гендерного насильства непогано представлена у сучасному феміністичному дискурсі України. Із найновіших ґрунтовних публікацій з оглядом спеціальної літератури по даному питанню варто ознайомитись зі статтею Марценюк Т. «Годі терпіти: усе про гендерне насильство проти жінок» [7]. «Під гендерним насильством (gender-based violence) мається на увазі насильство, яке чинять переважно чоловіки проти переважно жінок. Найчастіше (але не тільки) це насильство здійснюється в приватному просторі (домашнє насильство), тому його погано розпізнають і карають органи правосуддя. Це проблема ХХІ століття, актуальна для всіх країн світу: немає жодної країни, де її було б вирішено» [7], – стверджують гендерні експертки.

Метою статті є з'ясування реального стану із гендерним насильством в сучасних українських сім'ях з акцентом на його конфліктизуючій ролі у соціальних стосунках загалом.

Виклад основного матеріалу. За соціологічними даними 2013-2018 рр., кожен рік в Україні в середньому гине від рук домашнього насильника 600 жінок. Лише по Києву станом на 1 листопада 2019 р. до поліції звернулось більше 100 тисяч громадян із заявами про скоєння відносно них насильства у власній сім'ї. За цими цифрами стоять не лише чиїсь поруйновані родинні стосунки, але часто і долі та здоров'я людей.

У першій половині 2019 р. в країні відбулася криміналізація законодавства з сімейного насильства. Цей процес відбувається під гаслом:

«Б'є – значить сяде!» Мова йде про посилення покарання проти сімейних тиранів. Проте, посилення покарання передбачається для випадків, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень та наявністю переслідувань, що становлять загрозу для життя жертви. Особливістю ситуації, пов'язаної із домашнім насильством в Україні є той факт, що, за статистичними даними 90% постраждалих – жінки.

Аналізуючи проблеми насильства у сім'ї, варто їх розглядати у зв'язку з іншими різновидами гендерного насильства щодо жінок, існуючих у сучасному глобалізованому світі та в Україні зокрема. На сьогодні міжнародне гендерне експертне середовище дійшло висновку, що існує 5 типів гендерної дискримінації жіноцтва. Відповідно до аналітики міжнародної організації ВОЗ серед типів насильства класифікуються наступні відповідно до віку жінок: 1) до народження; 2) у дитинстві; 3) під час дівування; 4) у підлітковий вік та повноліття; 4) у літній вік. Типи насильства відносно вікових показників, наведених вище, є такі: 1) селективні за статтю аборти; жіноче дитовбивство; 2) фізичне, сексуальне і психологічне насильство; дитячий шлюб; обрізання жіночих статевих органів; 3) фізичне, сексуальне і психологічне насильство; інцест; дитяча проституція і порнографія; насильство в процесі залицяння і зустрічей (наприклад, зґвалтування від інтимного партнера, обливання кислотою); сексуальні стосунки через економічну необхідність; 4) до цього віку достосовується низка попередніх типів насильства. Окрім того додаються сексуальні домагання; примус до проституції і порнографії, торгівля жінками, примусовий секс у шлюбі, насильство з боку партнера (побої та психологічне насильство), вбивство з боку партнера, приниження гідності, зловживання жінками з інвалідністю, примусова вагітність; 5) примусове «самогубство» або вбивство вдів з економічних причин, сексуальне, фізичне і психологічне насильство [11]. Всі наведені вище приклади насильства, як правило, відбуваються у родинях, чи з «благословення» найближчих родичів та партнерів.

Зрештою, проблема сімейного насильства певною мірою стосується і чоловіків. Адже ж не можна скидати із рахунку і ті близько 10% чоловіків, які теж є жертвами, але жертвами домашнього тирана-жінки. Філософсько-світоглядною основою підходу до питань гендерного насильства та домашнього, як його різновиду, є принцип важливості збереження кожного окремого людського життя. І у цьому плані факт протиставлення 600 вбитих жінок у сімейних конфліктах щорічно проти майже 42 млн населення теперішньої України, на думку авторки, є актом аморальним.

Специфікою українського сьогодення є те, що при вивченні питання щодо захисту прав чоловіків, які постраждали у сімейних конфліктах, не вдалося виявити окремої незалежної громадської організації, яка б опікувалась виключно проблемами дискримінації українських чоловіків. Хоча в 90-х – 2000-х рр. такі організації в країні існували. Серед них, наприклад, вінницька організація «Чоловіки проти домашнього насильства». І це є певним перекосом у практиках громадських організацій країни, які працюють із проблемами гендерної дискримінації в Україні. Треба визна-

ти, що і на так звану «сильну половину людства» таки існують психологічні та фізичні способи тиску. І хоча це відбувається, згідно зі статистичними даними, значно рідше, ніж дискримінація жіноцтва, ігнорувати вказані факти не можна. Зокрема і тому, що, як правило, чоловіки воліють не розголошувати подібні ганебні факти власних родинних стосунків. До того ж завжди потрібно мати на увазі, що у разі виникнення конфліктної ситуації в родині заручниками і страждальцями майже завжди стають діти.

При аналізі справ по сімейному насиллю як експертами, так і практикуючими юристами виявлено цікавий психологічний ефект. А саме: чоловікові, який вчиняє насильство над жінкою, не соромно, він навіть часто бахвалиться перед ріднею чи друзями, що тримає дружину «в кулаці», він їй «показав, хто в домі господар», «навів лад у сім'ї, а то зовсім страх втратила» і тому подібне. А жінці – жертві знущань – соромно перед сусідами, близькими, друзями. Вона не хоче виносити «сор из избы». Намагається не обговорювати привселюдно свою проблему. І часто не говорить домашньому тиранові рішучого «ні». І такий стан у соціумі підтримується стереотипами, згідно з якими «не потрібно виставляти брудну білизну напоказ» (про сварки і негаразди в сім'ї), «третій – зайвий» (про звертання по допомогу до сторонніх осіб чи спеціальних органів, тобто, подружжя має само вирішити сімейні проблеми, без залучення сторонніх); і класичне «переконання» на цих територіях – «б'є – значить любить», яке не потребує додаткового пояснення.

У сучасному українському соціумі збереглося ще чимало традиційних суспільних стереотипів відносно підпорядкування жінки чоловікові в сім'ї, які, зрештою, чи то у м'якій, чи жорсткій формі «дозволяють» йому розпоряджатися жіночою долею та навіть її життям. Адже навіть за християнською біблійною традицією жінка повинна «убоятися мужа свого».

Білоруський дослідник В.Я. Канатуш пише: «Нет, наверное, другого такого вопроса, как вопрос о месте женщины в обществе, в церкви и в семье, который бы так искаженно освещался во все века истории человечества. Не только в мире, но и в церкви женщине часто отводили вторичное, униженное положение. Во времена Ветхого Завета все служение, за редким исключением, в обществе и в храме совершалось только мужчинами. Считали, что женщинам место только в семье для рождения и воспитания детей» [4, с. 8].

Як зазначає відомий історик Н.Ю. Харарі, у абсолютній більшості традиційних суспільств «згвалтування жінки, яка не належала жодному чоловіку, взагалі не вважалося злочином, так само як не вважалося крадіжкою підняття знайденої монетки на залюдненій вулиці. Також не скоював злочину й чоловік, який гвалтував власну дружину» [8, с. 186].

Сімейне насильство, особливо над жінками, займає перше місце серед суспільних дискримінаційних практик сучасності в Україні. Проте, гендерні експерти/тки виділяють в цілому 5 видів дискримінації, яким піддаються українські жінки ще і до цього часу. Так Я. Трегубова відзначала: «Жінки в Україні мають рівні можливості з чоловіками, було б бажання і здібності їх

втїлити – така думка є доволі поширеною. Втім хибно, наголошують експерти і доводить статистика. Українки досі зазнають дискримінації за ознакою статі. Радіо Свобода зібрало найбільш поширені порушення прав жінок в Україні» [9]. Серед вказаних форм дискримінації виділяються: 1. *Жертви домашнього насильства* (про конкретні цифри йшлося вище). 2. *Отримують меншу зарплатню*. «Жінки в Україні зароблять у середньому на 28% менше, ніж чоловіки. Такими є дані Державної статистики. За інформацією рекрутингових агенцій, ця різниця ще вища. 3. *Мають меншість у владі*. Відповідно до аналітичного звіту комісії Ради Європи з питань гендерної рівності за 2017 рік, Україна перебуває в групі країн із найнижчим представництвом жінок у владі. Український парламент усього на 12% складається із жінок. Попри те, що цей показник є рекордним за всі попередні скликання, він досі залишається низьким, порівняно з практикою демократичних країн, наголошують експерти. Так, у країнах ЄС жінок у парламентах в середньому удвічі більше – 26%. А у Швеції, Фінляндії, Іспанії – понад 40%. Не набагато краща ситуація і в регіонах України. 4. *Обмежені у кар'єрі*. Важливим кроком на шляху до гендерної рівності стало скасування розподілу професій на «жіночі» і «чоловічі». Та це ще не означає, що в Україні зникла дискримінаційна практика чи не лишилося заборонених професій, кажуть експерти. 5. *Заручниці стереотипів*. «Жінка-берегиня», «господарка», «для «жіночого щастя» потрібні «коханья» і «родина» – такі стереотипи про жінку закріпилися у свідомості українців. Експерти констатують: сексизм в Україні поширений скрізь – в рекламі, ток-шоу, політиці і в побуті» [9].

Дехто із сучасних українських аналітиків вважає, що європейське законодавство, узгодження із яким щодо гендерної політики держави відбулось в Україні, занадто жорстко кваліфікує домашнє насильство як суспільне явище. У той же час, за опитуваннями, самі жертви домашнього тирана вважають, що українське законодавство занадто м'яке, не кажучи вже про те, що українські закони у цій сфері майже не працюють, бо і ті (поліція, суди), хто має виконувати приписи часто поблажливо відносяться до родинних конфліктів. Отже, все зрештою впирається у стереотипи масової свідомості та усталені традиції й норми, уявлення і практики, діючі в конкретному соціумі. До того ж сьгодні гендерним активістам/ткам доводиться долати спротив церковників, які активно виступають проти гендеризації життя українського соціуму.

Серед причин, які стимулюють сімейні конфлікти, однією з перших зарубіжними та вітчизняними науковцями називається криза маскулінності. І це стосується всіх розвинених країн, де активно і швидко змінилися ролі жінок у соціальному просторі. Гендерні дослідниці вказують на існування в Україні феномена так званої «чоловічої коробки», тобто набору певних якостей, яким, на думку спільноти, має володіти чоловік. Серед них: бути годувальником в родині, заробляти багато грошей, бути мужнім і сильним («чоловіки не плачуть!»), нести відповідальність не лише за себе, але й за усіх членів родини тощо.

Цікаві дані щодо причин домашнього насильства надано у дослідженні «Криза маскулінності: чи є вихід з "чоловічої коробки"», проведеному за підтримки Фонду ООН у галузі народонаселення, щодо ставлення чоловіків до гендерної рівності в Україні [5]. Головним запитанням, яке ставилось у ході опитування, було запитання про те, що змушує чоловіка чинити насильство в сім'ї. Як виявилось, кожен четвертий українець пам'ятає про насильство батька щодо матері. Кожен другий сам був жертвою домашнього насильства в дитинстві чи зазнавав фізичних покарань. Більшість із опитованих чоловіків зазнавали фізичного та психологічного насильства в школі та армії. Кожен третій серед причин назвав високий рівень стресу на роботі. Дослідження доводить, що і традиційні стереотипи, про які вже йшлося у статті, відіграють чималу роль у наростанні конфліктності у стосунках подружжя, особливо коли є різниця у поглядах на роль та обов'язки жінки, інколи і чоловіка, в родині. Також однією із причин схильності до вчинення насильства щодо членів сім'ї – дітей

та дружини – є нереалізованість чоловіка як повноцінної особистості, професіонала чи власне чоловічої нереалізованості [5].

Серед умов, що допомагатимуть утвердженню гендерної рівності в країні аналітики-експерти називають, зокрема, «...запровадження державної програми захисту жертв насильства, встановлення системи шелтерів у необхідних обсягах, підготовку кваліфікованих кадрів, залучення відомих осіб до публічних обговорень проблематики. "Серед нових підходів має бути вивід гендерної політики з маргінального статусу, гендерна інтеграція в усі реформи, які здійснюються в державі та вимога до гендерної компетенції держслужбовців, освітян, працівників сфери безпеки"» [1].

Висновки. Отже, попри значні позитивні зрушення у гендерній політиці української держави останніх десятиліть, проблеми гендерного насильства, особливо домашнього насильства залишаються серед найнагальніших та найбільшочіших в Україні, стимулюючи нові та поглиблюючи вже існуючі внутрішні конфлікти соціуму.

Список літератури:

1. Віра Нанівська, науковий керівник аналітичного центру «Колегіум Анни Ярославни "Схід"». Київ, 20 лютого 2018. URL: <http://uacrisis.org/ua/64630-gender-policy-public-consultation> (дата звернення: 23.11.2019).
2. Грабовська І.М. Сучасна українська сім'я на тлі глобалізованого світу. *Філософсько-антропологічні виміри глобальних трансформацій* : мон. кол. авторів / Наук. ред. Т.І. Власова / Т.І. Власова, І.М. Грабовська, В.П. Кравець. Дн-ск : Вид-во Маковецький, 2012. С. 231–239.
3. Грабовська І.М. Проблема гендерного насильства в сучасному українському соціумі в контексті існуючих практик. *Гендерні перетворення в сучасному українському соціумі в контексті цивілізаційних трансформацій останніх десятиліть* : матеріали Міжнародного Круглого столу, 26 листопада 2019 р. Дніпро : ДНУЗТ, 2019. С. 21–24.
4. Канатуш В.Я. «Біблейские женщины». Проникновение во внутреннюю жизнь библейских женщин Ветхого и Нового Заветов, являющихся прообразом Церкви. 2-е издание, переработанное и дополненное. Санкт-Петербург : «Библия для всех» ХБМ «Еммануил», 1997.
5. Криза маскулінності: чи є вихід з «чоловічої коробки». *Дослідження, проведене за підтримки Фонду ООН у галузі народонаселення, щодо ставлення чоловіків до гендерної рівності в Україні*. URL: <https://ukraine.unfpa.org> (дата звернення: 12.11.2019).
6. Макешина Ю.В. Трансформація інституту сім'ї в контексті гендерних стосунків. *Гендерні перетворення в сучасному українському соціумі в контексті цивілізаційних трансформацій останніх десятиліть* : матеріали Міжнародного Круглого столу, 26 листопада 2019 р. Дніпро : ДНУЗТ, 2019. С. 30–32.
7. Марценюк Т. Годі терпіти: усе про гендерне насильство проти жінок. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/genderne-nasilstvo/godi-terpiti-use-pro-genderne-nasilstvo-proti-zhinok-134410> (дата звернення: 12.11.2019).
8. Харарі Ювал Ной. Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього. Друге вид., виправл. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2018.
9. Трегубова Я. Гендерна нерівність: п'ять порушень прав жінок в Україні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29085513.html> (дата звернення: 21.11.2019).
10. 1,8 мільйона жінок в Україні страждає від фізичного домашнього насильства. URL: <https://www.prostir.ua/?news=18-miljona-zhinok-v-ukrajini-strazhdaje-vid-fizychnoho-domashnoho-nasylstva> (дата звернення: 21.11.2019).
11. Violence against women: Definition and scope of the problem. *World Health Organization*. URL: <http://www.who.int/gender/violence/v4.pdf> (дата звернення: 28.11.2019).

References:

1. Vira Naniivska, naukovyj kerivnyk analitychnogo centru «Kolegium Anny Yaroslavny Sxid». Kyiv, 20 lyutogo 2018 [Vira Naniivska, Scientific Director of the Analytical Center "College of Anna Yaroslavna East". Kyiv, February 20, 2018]. URL: <http://uacrisis.org/ua/64630-gender-policy-public-consultation> (accessed: 23.11.2019).
2. Grabovska, I.M. (2012). Suchasna ukrayinska sim'ya na tli globalizovanogo svitu [Modern Ukrainian family against the background of the globalized world]. *Filosofsko-antropologichni vymiry globalnykh transformacij*: Mon. kol. avtoriv / Nauk. red. T.I. Vlasova / T.I. Vlasova, I.M. Grabovska, V.P. Kravetz. Dn-sk: Vyd-vo Makoveczkyj, pp. 231–239. (in Ukrainian)
3. Grabovska, I.M. (2019). Problema gendernogo nasylstva v suchasnomu ukrayinskomu sociumi v konteksti isnuyuchykh praktyk [The Problem of Gender Violence in the Modern Ukrainian Society in the Context of Existing Practices]. *Genderni peretvorennya v suchasnomu ukrayinskomu sociumi v konteksti cyvilizacijnykh transformacij ostannykh desyatylit*: materialy Mizhnarodnogo Kruglogo stolu, 26 lystopada 2019 r. Dnipro: DNUZT, pp. 21–24. (in Ukrainian)
4. Kanatush, V.Ja. (1997). «Biblejskie zhenshhiny». *Proniknovenie vo vnutrennjuyu zhizn' biblejskih zhenshhin Vethogo i Novogo Zavetov, javljajushhihsja proobrazom Cerkvi* ["Biblical women." The penetration into the inner life of the biblical women of the Old and New Testaments, which are a type of the Church]. 2-e izdanie, pererabotannoe i dopolnennoe. SPB: «Biblija dlja vseh» HBM «Emmanuel». (in Russian)
5. Kryza maskulinnosti: chy ye vyxid z «cholovichoyi korobky» [The crisis of masculinity: is there a way out of the "men's box"]. *Doslidzhennya, provedene za pidtrymky Fondu OON u galuzi narodonaselennya, shhodo stavlennya cholovikiv do gendernoyi rivnosti v Ukraini*. URL: <https://ukraine.unfpa.org> (accessed: 12.11.2019).

6. Makyeshyna, Yu.V. (2019). Transformaciya instytutu sim'yi v konteksti gendernyx stosunkiv [Transformation of the family institute in the context of gender relations]. *Genderni peretvorenniya v suchasnomu ukrayinskomu sociumi v konteksti cyvilizacijnyx transformacij ostannix desyatylit: materialy Mizhnarodnogo Kruglogo stolu*, 26 lystopada 2019 r. Dnipro: DNUZT, pp. 30–32. (in Ukrainian)
7. Marcenyuk, T. *Godi terpity: use pro genderne nasylstvo proty zhinok* [It's not worth it: it's all about gender-based violence against women]. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/genderne-nasilstvo/godi-terpiti-use-pro-genderne-nasilstvo-proti-zhinok-134410> (accessed: 12.11.2019).
8. Xarari Yuval Noj (2018). *Lyudyna rozumna. Istoriya lyudstva vid mynulogo do majbutnogo* [Homo sapiens. The history of mankind from the past to the future]. Druge vyd., vypravl. Xarkiv: Klub simejnogo dozvillya. (in Ukrainian)
9. Tregubova, Ya. *Genderna nerivnist: p'yat porushen prav zhinok v Ukrayini* [Gender inequality: Five violations of women's rights in Ukraine]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29085513.html> (accessed: 21.11.2019).
10. 1,8 miljona zhinok v Ukrayini strazhdaje vid fizychnogo domashnogo nasylstva [1.8 million women in Ukraine suffer from physical domestic violence]. URL: <https://www.prostir.ua/?news=18-miljona-zhinok-v-ukrajini-strazhdaje-vid-fizychnoho-domashnoho-nasylstva> (accessed: 21.11.2019).
11. Violence against women: Definition and scope of the problem. *World Health Organization*. URL: <http://www.who.int/gender/violence/v4.pdf> (accessed: 28.11.2019).